

A FELNŐTTKÉPZÉS INTEGRÁCIÓS SZEREPE AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰEK KÖRÉBEN AZ ÉSZAK-ALFÖLD RÉGIÓBAN¹

1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

A tudás, a tanulás, továbbá az oktatás és képzés elérhetősége, az oktatás minősége hatással van a régiók versenyképességére, a gazdasági növekedésre (Enyedi 1996, Lengyel 2012). Ezért fogalmazódik meg napjainkban kiemelt célként a tudásalapú gazdaság és társadalom feltételeinek megteremtése. Felértékelődik az emberi tőkébe történő beruházás (Becker 1964, Schultz 1961), prioritásként jelenik meg az élethosszig tartó tanulás és az ehhez szükséges kompetenciák fejlesztése (Commission 2008, Kálmán 2010). Mindezekkel összefüggésben középpontba kerül a felnőttek képzésének szükségessége és szerepe is. A felnőttképzés biztosíthatja az iskolarendszerű képzés hiányosságainak korrekcióját, pótolhatja a nem megfelelő tudást, továbbá átképzést, továbbképzést nyújthat (Benő 1996, Mayer 2000), amely a gyorsan változó gazdasági és technológiai feltételekhez való alkalmazkodás elengedhetetlen feltétele. Mindezek eredményeként hozzájárul az egyének munkaerőpiaci pozíciójának, társadalmi státuszának javításához (Varga 2006), s hatással van az érintett régió gazdasági és társadalmi folyamataira (Commission 2008, Csoma 2005).

A tudásalapú gazdaság fejlesztése, a versenyképesség növelése prioritássá vált Magyarországon is, különösen a hátrányos helyzetű régiókban. Az egyenlőtlenségek átörökítésének egyik legfőbb okaként tartják számon ma is, ha az oktatás szűk körben és alacsony színvonalon valósul meg (Havas 2008). Az egyes régiók között jelentős különbségek tapasztalhatók az oktatás színvonalát, hatékonyságát tekintve, és a regionális egyenlőtlenségeket a jelenlegi oktatási rendszer inkább konzerválja, mintsem csökkenti.

Az ország régiói közül az Észak-Alföld régió sok szempontból hátrányos helyzetűnek tekinthető, de a régióon belül is jelentős különbségek találhatók – többek között az iskolázottság tekintetében. A régióban élők iskolázottsági szintje nem éri el az országos átlagot (KSH 2013a, KSH 2013b), és – jelenős mértékben ennek következményeként – az országos átlagnál jóval kedvezőtlenebb foglalkoztatási, munkanélküliségi mutatók jellemzik az itt élőket (Baranyi 2002, Csoba–Jász 2011, Fazekas–Scharle 2012, Horváth–Szaló 2003, Kertesi–Köllő 1998, Kovách 2012, KSH 2012a, KSH 2012b, Lócsei 2010).

A társadalmi státust alapvetően meghatározza a munkaerő-piaci pozíció, melynek háttérében – mint az egyik legfontosabb tényező – az iskolai végzettség, a szakképzettség áll. A képzettség általános emelkedésével változnak a munkaadók elvárásai, a korábban képzettséget nem igénylő állásokat is iskolázottabb munkaválla-

¹ Témavezetők: Prof. Dr. Baranyi Béla, az MTA doktora és Dr. habil. Csoba Judit, PhD.

Debreceni Egyetem Kerpely Kálmán Növénytermesztési, Kertészeti és Regionális Tudományok Doktori Iskola.

lókkal töltik be. Ezzel is összefügg, hogy Magyarországon alacsony a foglalkoztatottsági ráta, de az érettségivel nem rendelkezők foglalkoztatása különösen alacsony nemzetközi összehasonlításban. Míg a középfokúnál alacsonyabb végzettségű személyek (ISCED 2) foglalkoztatottsági rátája hazánkban 37,7%, addig az európai uniós átlag 53% feletti (Eurostat 2012).

Emellett a képzetlenek csoportjának összetétele is átalakul. Egyre többen vannak köztük olyanok, akik a munkaadók által megkövetelt minimális kompetenciával sem rendelkeznek, így gyakorlatilag kiszorulnak a munkaerő-piacról (Köllő 2009, Őry 2005, Varga 2006). A munkaerő-piac változásaival összefügg a kompetenciák szerepének növekedése. A munkakörök betöltéséhez ugyanis ma már nem elég a megfelelő végzettség, szakképzettség, gyakorlat. A fejlődés következtében gyorsan változó munkakörülmények miatt a szakképzettség elvárása mellett megjelent a folyamatosan átképezhető, fejleszthető, változásokhoz gyorsan alkalmazkodó, megújulásra képes munkaerő iránti igény is.

A peremhelyzetű társadalmi csoportok esetében azonban a képzettség megszerzése, a kompetenciák fejlesztése nem egyenes ívű tanulói pálya eredménye, több töréspont, kisebb-nagyobb szünet iktatódik be e „karrierbe”. Az elmulasztott lehetőségek pótlására az elmúlt évek során a felnőttképzésnek számos formája alakult ki, illetve alakult át, melyek lehetőséget biztosíthatnak a munkaerő-piaci és társadalmi integrációhoz szükséges „tőkeformák” megszerzésére. Problémát jelent ugyanakkor az érintettek számára, hogy a hátrányos helyzetű térségekben e képzési lehetőségek – a szükségletekhez mérten – csak korlátozottan állnak rendelkezésre (ÁSz 2010, Halmos 2005).

Az iskola, a szakma megválasztásában, a képzésekbe való bekapcsolódásban éppúgy szerepet játszanak egyéni preferenciák, döntések, mint az egyéni cselekvéseket befolyásoló környezet társadalmi adottságai, hátrányai is. A társadalmi struktúrák, az azokba ágyazódó intézmények és az egyes egyének ugyanis egymással összekapcsolódva tekinthetők a társadalmi viszonyokat alakító szereplőknek (Giddens 1984). A felnőttképzésbe való bekapcsolódás lehet egyfelől kényszer, másfelől jövőt ígérő lehetőség a peremre sodródott fiatalok, felnőttek számára. A felnőttképzésben tanulók eltérő mintákat követve ítélik meg a képzés esélyteremtő funkcióját, munkaerő-piaci és társadalmi integrációban betöltött szerepét, különböző motivációval indulnak a felnőttképzés felé és választanak képzési formákat. Sokszor – motiváció vagy lehetőség híján – épp azokban a régiókban vagy épp azok a társadalmi csoportok maradnak távol az érintettek a felnőttképzéstől, ahol legnagyobb szükség, illetve akiknek a legnagyobb szüksége lenne rá (Commission 2008, Köllő 2009, Varga 2006). Valószínűleg ez magyarázza azt is, hogy Magyarországon, és ezen belül is a hátrányos helyzetű régiókban nagyon alacsony a felnőttképzésbe bekapcsolódók aránya, ami hosszú távon behozhatatlan hátrányokhoz vezethet.

A szükségletekhez viszonyítva szűk körben biztosított képzési formák sem egységesen valószínűsítik a sikert. A felnőttképzés eredményességét, hatékonyságát elemző vizsgálatok számos esetben fogalmazzák meg kritikaként, hogy egyes képzési programok minimális mértékben járulnak hozzá a munkaerő-piaci/társadalmi integrációhoz, többnyire csupán „parkoló pályát” vagy képzési támogatás formájában biztosított kiegészítő jövedelemszerzési lehetőséget jelentenek a nagyarányú munkanélküliséggel küzdő régiókban (Csoba 2010, Csoba–Nagy–Szabó 2010, Halmos 2005).

2. A KUTATÁS CÉLJA

A disszertációban a felnőttképzés munkaerő-piaci és társadalmi integrációban betöltött szerepének, a regionális gazdasági fejlődéshez való hozzájárulás lehetőségének elemzésével foglalkozunk. Érdeklődésünk középpontjában az alacsony képzettséggel (vagyis érettséggel nem) rendelkező munkavállalói csoport áll, amelynek foglalkoztatása különös nehézséget jelent egy magas képzettséget igénylő posztindusztriális társadalomban. A felnőttképzés természetesen nem csupán gazdasági, munkaerő-piaci kérdés, de hatással van a társadalmi esélyegyenlőségre, a kulturális beilleszkedésre és az egyén személyiségfejlődésére is. A végzettségben, képzettségben, képességekben, készségekben lemaradók kirekesztődhetnek a társadalomból. A felnőttképzés a kirekesztődés ellenszere, a társadalmi befogadás eszköze lehet, ugyanis egy eredményes felnőttképzési program nemcsak a jóléti, foglalkoztatási mutatókra hathat pozitívan, hanem például az egészségügyekre is. A munkaerő-piacon (is) jellemző, hogy külső beavatkozás nélkül a hátrányok halmozódhatnak, ezért az alulképzettek és egyéb hátrányos helyzetűek a felnőttképzésben is alulreprezentáltak (Pulay, 2009).

A disszertáció célja regionális dimenzióban megvizsgálni, hogy az érettséggel nem rendelkezők milyen mértékig vesznek részt a felnőttképzésben, és van-e előnye a különféle képzési formákban való részvételnek. Amennyiben az előnyök kimutathatóak, azt is keressük, hogy ezek milyen területeken mérhetőek, milyen rövid és hosszú távon igazolható pozitív hatása van a képzésnek. Alkalmas-e a hátrányok leküzdésére, hozzájárul-e a munkaerő-piaci integrációhoz, azaz kompenzálja-e az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés az alacsony végzettséget (kimeneti indikátor: nő-e a képzettek száma) és az ebből fakadó hátrányokat (eredmény indikátor: használható-e a megszerzett új képzettség).

A felnőttképzés kapcsán széleskörű ismeretekkel rendelkezünk a bemeneti oldalról, a képzések tartalmáról és mennyiségéről, az akkreditált képző intézményekről és oktatókról, a képzésbe kerülőkről, viszont kevesebbet tudunk például a lemorzsolódókról, a távolmaradókról, a felnőttképzésben való alacsony részvételi arány okairól: megélhetési, szakmai, emberi vagy egyéb okok, konfliktusok húzódnak-e a háttérben. Az eddigi adatbázisokat elemezve csak részleges információval rendelkezünk arra vonatkozóan is, hogy mi történik a felnőttképzési programok sikeres befejezését követően (a munkaerő-piaci képzésekről született hatásvizsgálatokról lásd Galasi et al. 2007, idézi Galasi–Nagy 2012; illetve Csoba–Nagy 2011), többnyire csak az oklevelet szerzők számát ismerjük. Kevésbé lehet tudni, hogy sikerült-e elhelyezkedni az új képzettséggel vagy sem, illetve hogy a végzettséget szerzettek mennyivel kerültek jobb helyzetbe ahhoz képest, mint mikor még nem vettek részt a képzésen és nem szereztek oklevelet. Kérdés továbbá, hogy a felnőttképzés mely formái, milyen célcsoport esetében, milyen képzési program mellett tűnnek a leghatékonyabbnak.

A kutatási eredmények gyakran azt sejtetik, hogy a kimenetekről, eredményekről azért nem tudhatunk, mert nem biztos, hogy vannak egyáltalán ilyenek. Számos adat azt mutatja, hogy ahol nincsen munkaerő-kereslet, ott a képzésnek nincs kimutatható pozitív hatása a munkavállalásra. Mivel a kutatás területe az Észak-Alföld régió, amely a humán fejlettségi indexet tekintve az ország második legelmaradottabb régiója (Smahó 2010), és amely a munkaerő-piac keresleti és kínálati oldala között talán a legnagyobb szakadékot mutatja (Polonkai 2004), a térség kontextuális hatására kiemelt figyelmet fordítunk.

Az eddigi szociológiai elemzések leginkább csak a képzésben részt vevőkből vett mintán zajlottak, inkább „belülről”, az oktatási, képzési rendszer és a pedagógia szemüvegén keresztül vizsgálták a felnőttképzést. Mi viszont egy alacsony iskolai végzettségűek körében végzett, munkakörülményeket, jövedelmet, fogyasztást, életkörülményeket vizsgáló kutatás alapján elemezzük, hogy mit jelent a felnőttképzés azok számára, akik ilyenben részt vettek, azokkal szemben, akik nem.

Mivel a legtöbb vizsgálat a képzésre és nem a képzésben részt vevőkre koncentrál, kutatásunk újszerűsége, hogy – a résztvevőkre fókuszálva – alkalmas a különböző képzések, végzettségek kumulatív módon történő elemzésére, mérni tudja a képzési formák együtt járását is. Vizsgálatunk fontos eleme továbbá, hogy nemcsak bizonyos felnőttképzési formákra (mint például a munkaerő-piaci képzésekre) koncentrál, hanem minden elkezdett általános és speciális tanfolyam bekerült a felmérésbe. A felnőttképzés tartalmának ez a széleskörű megközelítése más vizsgálatokból sokszor kimarad, így az elemzések a legtöbb esetben csak a szakmai képzésekre fókuszálnak.

3. HIPOTÉZISEK

Számos tényező szükséges ahhoz, hogy a felnőttképzés betöltse integrációs szerepét a hátrányos helyzetű csoportok körében. Dolgozatunkban a szakirodalmi háttér elemzésén túl az érintettek, azaz Észak-Alföld régióban élő, érettségivel nem rendelkező felnőtt lakosság véleményének elemzésére vállalkozunk. Az empirikus vizsgálat tehát az egyént helyezi a középpontba. A felnőttképzésbe kerülés kapcsán vizsgáljuk, hogy kik azok, akik részt vesznek a képzésekben, összehasonlítjuk a felnőttképzésben részt vevők és részt nem vevők szocio-demográfiai és szocio-kulturális hátterét, valamint végzettségét, kompetenciáit. Elemezzük továbbá a képzésben való részvétel jellemzőit (képzési forma, a részvétel oka, célja stb.), illetve a felnőttképzéssel megszerzett végzettségek előnyeit az érintettek szempontjából.

A képzésben való részvételt befolyásoló feltételrendszerek közül egyfelől az egyén oldaláról felmerülő tényezőket vizsgáljuk (például tanulással, munkával töltött idő, korábbi tapasztalatok a felnőttképzéssel kapcsolatban). Hangsúlyt fektetünk továbbá a megkérdezettek iskolai végzettségének vizsgálatára, hiszen egyrészt a végzettség hatással van az egyén munkaerő-piaci státuszára, társadalmi pozíciójára, másrészt a felnőttképzésbe való bekapcsolódást is meghatározhatja, hogy az érintett rendelkezik-e a belépéshez esetlegesen szükséges előképzettséggel, tudással. Mindemellett, a belső tényezők között vizsgáljuk az egyén képzésben való részvételére vonatkozó külső és belső motivációit.

Másfelől a külső tényezőket is figyelembe vesszük (például a szülők iskolai végzettsége), hiszen az iskolai esélyegyenlőtlenséggel foglalkozó hazai kutatások már a hetvenes években kimutatták, hogy a képzettség szempontjából meghatározó szerepe lehet a családi háttérnek, a szülők iskolai végzettségének (Csáková–Liskó 1978, Ferge 1976, Gázsó 1971). A külső meghatározó tényezők között, mivel a hazai településszerkezet az iskolázás minden szintjén erőteljesen differenciálja a képzés során elérhető esélyeket (Gázsó, 1999), kiemelt figyelmet fordítunk a lakóhely (településtípus, település nagyság, kistérségi fejlettségi szint) és a felnőttképzésben való részvétel kapcsolatára.

A szakirodalmak, valamint tapasztalataink alapján az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg az érettségi-vel nem rendelkező, Észak-Alföld régióban élő személyek felnőttképzésben való részvételére vonatkozóan:

H1: Feltételezzük, hogy az érintettek iskolai végzettsége és munkaerő-piaci státusza hatással van a felnőttképzésben való részvételre. Úgy véljük, hogy a magasabb (szakmunkás) végzettségűek nagyobb arányban tanulnak felnőttként, mint a legfeljebb általános iskolai végzettséggel bírók. Feltételezésünk szerint a felnőttképzés esetében ezért kontraszelekció érvényesül, nem a leghátrányosabb helyzetűek, legalacsonyabb végzettségűek tanulnak felnőttképzésben, az iskolarendszerben kialakult képzettségi egyenlőtlenségeket tehát a felnőttképzések tovább erősítik. Úgy véljük továbbá, hogy az inaktív személyek kisebb arányban vesznek részt felnőttképzésben, mint a foglalkoztatottak és álláskereső.

Mivel a leghátrányosabb helyzetű személyek jelentős része nem kerül be felnőttképzésbe, a vizsgált régióban jelenleg szervezett felnőttképzés a különböző társadalmi csoportok között lévő hátrányokat nem csökkenti, hanem növeli.

H2: Az érintettek nagyobbik részét a jövedelemszerzés motiválja a felnőttképzésben való részvételre, egy kisebb részét pedig az, hogy a munkaerő-piacon előnyösebb pozícióba kerüljön.

Azt gondoljuk, hogy a képzésekbe kapcsolódó felnőttek egy része tudatosan választ tanfolyamot annak érdekében, hogy munkahelyet tudjon szerezni vagy váltani. Feltételezzük továbbá, hogy a régióban élő munkanélküliek nagy arányban vesznek részt munkaügyi központon keresztül szervezett képzéseken. Az e képzésben részt vevők számára a felnőttképzés többnyire egyfajta munkanélküli ellátás, azaz a jövedelemszerzés egy formája (átképzési támogatás), a szociális biztonsági rendszer része. Körükben vélhetően nagyobb számú a képzéshalmozó, akik válogatás nélkül végeznek el bármilyen képzést. Mivel kontraszelektált a rendszer, azaz az aktív munkaerő-piaci eszközöket – így a képzést – azokra célozzák, akiknél a sikeres kimenet valószínűsíthető, feltételezhetően az e csoportba tartozók magasabb végzettséggel rendelkeznek.

H3: A felnőttképzés kevésbé járul hozzá a munkaerő-piaci integrációhoz, ezáltal csak részben segíti a társadalmi integrációt, a kirekesztődés csökkentését.

Úgy véljük, hogy mivel egyrészt az elvégzett tanfolyamok, megszerzett képzettségek nem kompenzálják a hiányzó képzettségből adódó hátrányokat, másrészt a felnőttképzés kínálata nem veszi figyelembe a munkaerő-piac igényeit, az alacsony iskolázottságú, felnőttképzésben képzettséget szerzett személyek csak nagyon kis arányban tudnak elhelyezkedni. A megszerzett végzettség nem jelent hatékony segítséget az elhelyezkedés során, a képzettséget szerzők munkaerő-piaci szempontból nem kerülnek előnyösebb helyzetbe. Azt feltételezzük tehát, hogy a felnőttképzés a résztvevők egy széles csoportja számára „parkoló pálya”, nem jelent valódi munkaerő-piaci integrációt, és csak egy szűk, egyébként is kedvezőbb helyzetben lévő csoport esetében eredményez társadalmi mobilitást.

Feltevésünk szerint a „parkoló pályára” állt résztvevők olyan munkanélküli személyek, akik a felnőttképzés során megszerzett képzettséget a későbbiekben nem használják.

H4: A felnőttképzés jelenlegi rendszere nem kiegyenlíti, hanem elmélyíti a régiók közötti különbségeket.

Azt feltételezzük, hogy minél kedvezőbb helyzetű egy térség (egy főre eső GDP, foglalkoztatási és munkanélküliségi arányok tekintetében), annál szélesebb a képzési kínálat, és minél jobb állapotú a munkaerő (végzettség, készségek, munkatapasztalat tekintetében), annál aktívabb a képzésekben való részvétel. Kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetben viszont nem kellően motivált a résztvevői kör. Egy hátrányos helyzetű régióban ugyanis a külső feltételek nem motiválóak, mert a felnőttképzésbe való befektetések kevésbé érik meg, hiszen kevesebb a munkalehetőség, kisebbek a távolságok a képzettek és az alacsonyan képzettek elérhető jövedelmei között, továbbá nagyobb a megélhetési kényszer, több munkaórát kell dolgozni egységnyi jövedelemért, ezáltal kevesebb a szabadidő is. Úgy véljük, egy hátrányos helyzetű térség alacsony képzettségű lakosainak köréből is a leginkább hátrányos helyzetűek maradnak ki a felnőttképzésből. Véleményünk szerint tehát Észak-Alföld régióban a fejlettebb kistérségekben, illetve a nagyobb településeken élőknek több lehetőségük van bekapcsolódni a különböző tanfolyamokba, ezért körükben nagyobb arányban vannak azok, aki részt vettek felnőttképzésben. Ezáltal a regionális hátrányok kiegyenlítésére irányuló eszközök a rendszer belső logikájából adódóan diszfunkcionálisak.

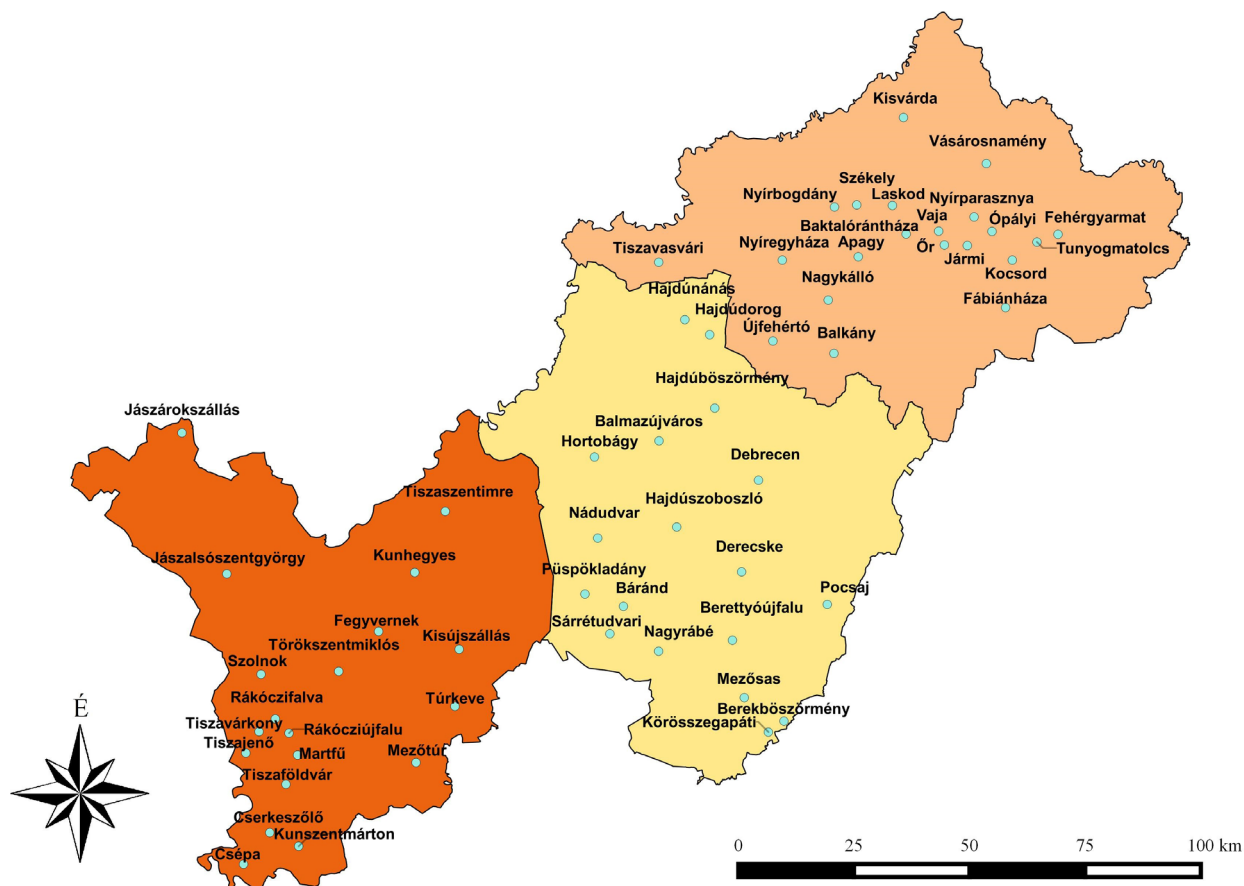
4. AZ ÉRTEKEZÉS ELMÉLETI-MÓDSZERTANI ALAPJAI ÉS FŐBB EREDMÉNYEI

A hipotézisek tesztelése és az empirikus vizsgálat eredményességének megalapozása érdekében áttekintettük a magyarországi területi különbségeket és egyenlőtlenségeket, az Észak-Alföld régió releváns jellemzőit témaspecifikus megközelítésben. Megállapítottuk, hogy a munkaerő-piaci esélyek régió, valamint iskolázottság szerinti eltérései a rendszerváltás óta alig változtak. A régió elmarad az országos átlagtól gazdasági szempontból, illetve a lakosság iskolai végzettsége és foglalkoztatottsága tekintetében is (Ábrahám–Kertesi 1996, Baranyi 2002, Baranyi 2008, Baranyi 2009a, Baranyi 2009b, Baranyi 2013, Faluvégi et al. 2005, Kertesi–Köllő 1998, KSH 2013a, Lócsei 2010). Megvizsgáltuk továbbá a képzés és a képzettség szerepét a foglalkoztatási helyzet javításában. Ennek kapcsán megállapítottuk, hogy a regionális versenyképesség meghatározó kritériumai a lakosság végzettsége, kompetenciái (Enyedi 1996, Rechnitzer 2008, Romer 1990). Mivel a régióban élők jelentős aránya alacsony végzettségű, felvázoltuk az ezt valószínűsítő társadalmi tényezőket, az oktatási expanzió hatását, valamint a végzettség és kompetenciák foglalkoztatással való összefüggéseit. Az alacsony iskolai végzettségű személyek munkaerő-piacról való kiszorulásában meghatározó szerepet játszik, hogy jelentős részük tudása és készségei nem érik el azt a szintet, amit a gazdaság a munkaerőtől megkövetel (Köllő 2009, Óry 2005, Varga 2006).

A nemzetközi és hazai folyamatok elemzése tükrében összefoglaltuk a felnőttképzéssel mint az iskola-rendszerű képzés hiányosságainak pótlását, a változó környezeti feltételekhez való alkalmazkodást biztosító lehetőséggel kapcsolatos fogalmakat, tendenciákat, formákat és problémákat. Megállapítottuk, hogy a képzetlen munkaerő kevésbé képes továbbtanulni vagy szakmát váltani (Csoba 2008, Csoba 2010, Galasi–Tímár–Varga 2001, Kozma 2006, Pulay 2009, Szöllősi 1997, Tót 1997).

A szakirodalmi háttér elemzésén túl az Észak-Alföld régióban élő, érettségivel nem rendelkező felnőtt lakosság felnőttképzésre vonatkozó véleményének elemzésére vállalkoztunk. Hipotéziseink vizsgálatához a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszékén Krémer Balázs irányításával zajlott INNOTÁRS kutatás

1. ábra. A kérdőíves felmérés helyszínei, 2010.

Forrás: INNOTARS kutatás adatai alapján saját szerkesztés.

adott keretet, amely *Munkavállalási és munkakeresési hajlandóság az alacsony foglalkoztatási szegmensekben* címmel folyt a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal támogatásával (INNOTARS_08-1-2008-0004). A kutatási program átfogó célja az volt, hogy komplex választ nyújtson a következő kérdésre: „Miért alacsony szintű az alacsony szegmensű foglalkoztatás (és ezen keresztül, ebből következően a teljes lakosság foglalkoztatása) akkor, ha valamennyi a gazdaság struktúrájára vonatkozó körülményből az ellenkezőjének kellene következnie?”. A kutatási program tehát az alacsony végzettségűek alacsony szintű foglalkoztatásának sajátosságait és okait igyekezett feltárni (*A projektről röviden, 2009*).

A Munkavállalói alprogram részét képezte az a kérdőíves vizsgálat, amelyet az Észak-Alföld régió érettségivel nem rendelkező, 16–64 éves lakossága körében végeztünk. A kérdőív témáját tekintve egész életvilágok feltárását célozta meg, mégpedig azzal, hogy a munkavégzéshez kapcsolódó stratégiákon túl a megélhetés biztosításának sokféleségét és az esetleges iskolai kudarcokat, illetve a felnőttképzésben való részvételre vonatkozó mennyiségi és minőségi mutatókat is mérte. A kutatásban hangsúlyos részt képviselt az érintettek iskolai életútjának vizsgálata, azon belül is az iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli képzések, és azok munkaélet-úttal való összefüggéseinek feltárása. Cél volt annak felmérése, hogy az érettségivel nem rendelkezők közül kik azok, akik iskolarendszeren kívüli képzésekben vesznek részt, továbbá mi az ilyen képzésekben való részvételük oka, célja, jellemzően milyen képzéseket választanak, illetve az elvégzett képzés, a megszerzett végzettség milyen előnnyel jár számukra.

A felnőttképzésre vonatkozó elemzéseink az alábbi dimenziók mentén történtek:

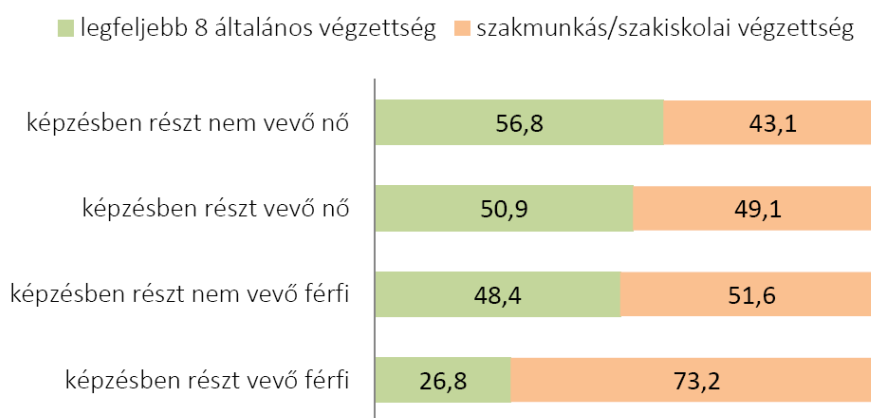
- a megkérdezett alacsony iskolai végzettségű személyek szocio-demográfiai, szociokulturális háttere: nemek és korcsoportok szerinti megoszlás, lakóhely, szülők iskolai végzettsége, iskolarendszerű képzésben való részvétel, kompetenciák;
- felnőttképzésben való részvétel jellemzői: képzések, végzettségek száma, típusa, képzési forma, képzésbe kerülés módja, képzésben való részvétel kezdeményezése, részvétel oka, a képzés időtartama, a képzés költségei, az esetleges lemorzsolódás oka;
- felnőttképzésben szerzett tudás, végzettség hasznosítása: képzettségből származó előnyök, végzettséggel összefüggő munkavállalás.

Az adatok statisztikai relevanciáját az alanyok véletlen kiválasztása garantálta. A mintába került településeket (1. ábra) egy célprogram (Telepbank) segítségével véletlenszerűen válogattuk ki. Az egyes településeken elkészítendő kérdőívek számát úgy határoztuk meg, hogy a régió három megyéjében, illetve a különböző méretű településeken az ott élő érettségi nélküli, 16–64 éves népesség számával legyen arányos a minta.

Annak érdekében, hogy eljussunk válaszadóinkig, kutatás-módszertani szakértőink segítségével a „random walking” módszerét választottuk a háztartások kiválasztására, amit a születésnap módszer egészített ki.

A kutatás során megkérdezett, a régióban élő érettséggel nem rendelkező 991 fő felnőtt kevesebb, mint fele (44,9%) vett részt élete során bármilyen felnőttképzésben. A képzésekbe azok kapcsolódnak be, akik a csoporton belül kedvezőbb helyzetben vannak, azaz a nagyobb, fejlettebb településen élők, magasabb (szakiskolai, szakmunkás) végzettséggel (2. ábra), magasabb kompetenciaszinttel, több munkatapasztalattal rendelkezők. A felnőttként tanulók körében kisebb arányt képviselnek az eleve alacsonyabb végzettségű nők (nők: 34,6%, férfiak: 55,4%), illetve a fiatalok (20–24 évesek: 26,7%). A települési hátrányok leképeződnek a felnőttképzésben való részvételben. Legkisebb arányban az elmaradottabb régiók indítanak felnőttképzéseket, ezzel összefüggésben a leghátrányosabb helyzetű kistérségeken és községeken élők körében tapasztaltuk a legalacsonyabb felnőttképzési arányt (község: 34,7%, megyeszékhely: 48,8%, egyéb város: 50,2%).

2. ábra. Felnőttképzésben részt vevő és részt nem vevő férfiak és nők végzettsége (%), 2010. (N=991)

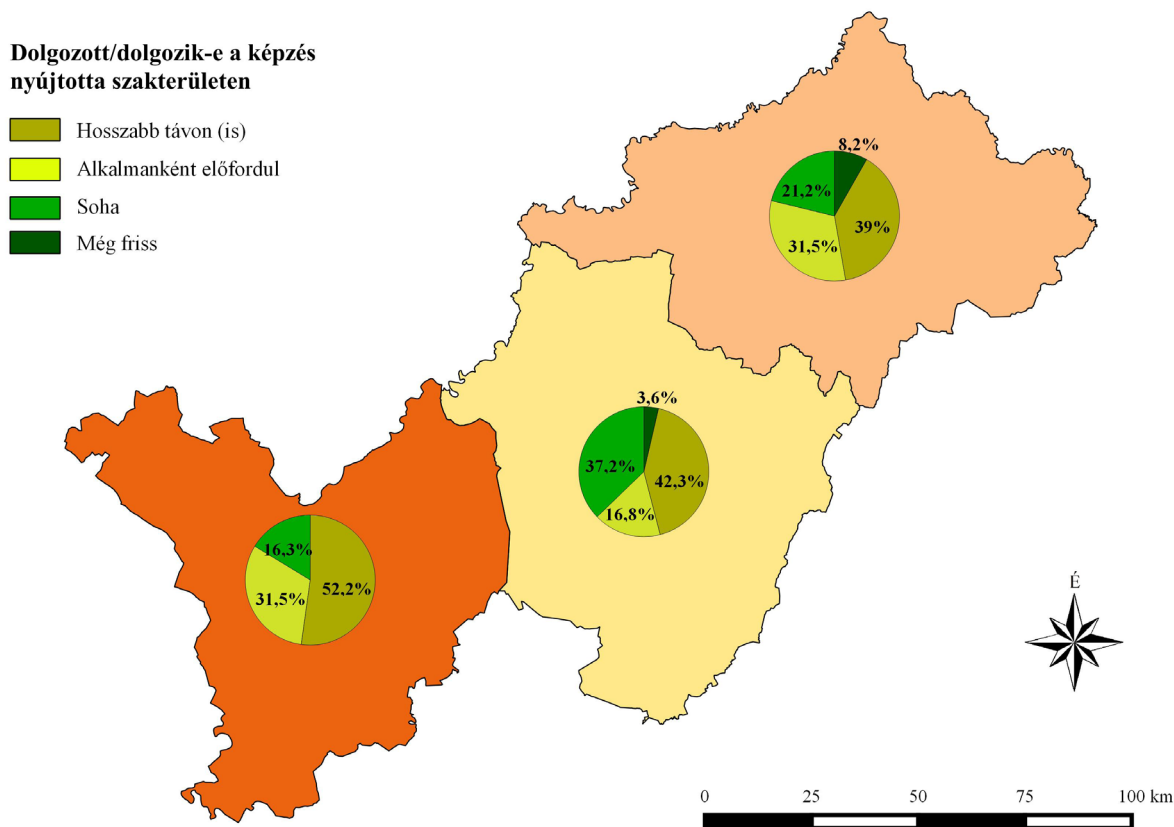
Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

A felnőttképzésben részt vevő alacsony iskolai végzettségű személyeket elsősorban a kedvezőbb munkaerő-piaci pozíciók elérése motiválta a tanulásra, és alacsony azok aránya, akik jövedelemszerzés miatt kapcsolódtak be képzésbe. A legtöbb felnőtt azért szerzett képzettséget, mert úgy vélte, hogy az az elhelyezkedése szempontjából előnyös vagy ahhoz szükséges (45,6%), és elhanyagolható azok aránya, akiket elsősorban a bevételi lehetőség motivált (5,9%). Feltételezéseinkkel ellentétben a képzések között viszonylag kisebb arányt képviselnek a munkaügyi kirendeltségek által szervezett képzések (12,3%), továbbá e képzésekben az alacsonyabb – általános iskolai – végzettségű álláskereső a várnál magasabb arányban (54,1%) vettek részt.

A felnőttképzésben megszerzett oklevelet, ismeretet, kompetenciákat nagy arányban tudták kamatoztatni a hétköznapi életben és a munkaerő-piacon. Összességében az érintetteknek csak kicsit több mint egynegyede (26,3%) az, aki soha nem dolgozott a felnőttképzésben megszerzett végzettségével, egynegyede (24,4%) alkalmanként, közel fele (44,6%) viszont hosszabb távon is dolgozott a tanfolyami végzettségével. Az elhelyezkedést jelentősen befolyásolta az életkor, a kistérség fejlettsége, a képzés iránya, a képzésbe kerülés módja és a részvétel oka. Elsősorban az tudott a végzettségének megfelelő munkahelyet találni, aki tudatosan kapcsolódott képzésbe.

A régió belüli területi egyenlőtlenségeket vizsgálva azt az eredményt kaptuk, hogy a Jász-Nagykun-Szolnok megyében élők tudták leginkább hasznosítani a végzettséget a munkaerő-piacon (83,7%), legkevésbé pedig a Hajdú-Bihar megyeiek (59,1%) (3. ábra). A megyeszékhelyen élők között a legkisebb azok aránya

3. ábra: A felnőttképzés során szerzett végzettséggel dolgozók megoszlása megyénként (%), 2010. (N=445)

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

(36,4%), akik hosszabb távon is dolgoztak a felnőttképzés során szerzett végzettséggel, az egyéb városokban (48,4%) és községekben (45,7%) sokkal nagyobb ez az arány. Ha összevontan kezeljük azokat, akik alkalmanként és hosszabb távon dolgoztak a végzettségnek köszönhetően, akkor szintén a megyeszékhelyeken élők vannak a legrosszabb helyzetben (60,4%). Az elhelyezkedés szempontjából továbbá a legkedvezőtlenebb a fejlettebb településeken élők helyzetbe, míg a leghátrányosabb helyzetű kistérségeken élők hosszabb távon is dolgozni tudtak a tanfolyami végzettségükkel.

Összességében a felnőttképzésben a jobb háttérű, magasabb iskolai végzettségű, motivált felnőttek vesznek részt, akik számára a kedvezőbb munkaerő-piaci helyzet részben akár a képzés nélkül is adott, másrésztől azonban a felnőttképzés által az abban részt vevők – függetlenül háttérüktől, végzettségüktől – fejlődnek, és ezáltal könnyebben boldogulnak a munka világában, főként ha tudatos céllal választották.

Azt tapasztaltuk továbbá, hogy a lakóhely az a tényező, amelynek mind részvétel, mind az elhelyezkedés szempontjából döntő szerepe van. Így alátámasztást nyert, hogy egy régióon belül is jelentős különbségek érezhetők a települések nagysága, fejlettségi szintjei alapján. Többségében a megyeszékhelyeken, megyei jogú városokban élnek azok, akik soha nem dolgoztak a felnőttképzésben szerzett végzettséggel, ugyanakkor a képzésekben való részvétel itt sokkal magasabb, mint a községekben, ahol viszont többen hosszabb távon is tudtak munkát vállalni a képzettségnek köszönhetően. Ehhez hasonlóan, a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élők esetében a legalacsonyabb a felnőttképzési arány, de ők azok, akik hosszabb távon is dolgoztak a tanfolyami végzettségükkel. Több a képzési lehetőség a nagyobb, fejlettebb településeken, amellyel sokan élnek is, de elhelyezkedni már kevésbé tudnak. A programokban való részvétel aránya tehát a nagy városokban a magasabb, ahol a képzés hasznosulása kisebb, és sokkal kisebb arányú a részvétel a kisebb, hátrányosabb helyzetű településeken, ahol viszont a hasznosulás nagyobb.

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A szakirodalmak és kutatási eredmények feldolgozása, adatbázisok elemzése, illetve saját kutatásunk alapján az Észak-Alföld régióban élő, érettségivel nem rendelkező személyek felnőttképzésben való részvételére és annak munkaerő-piaci összefüggéseire vonatkozóan az alábbi következtetéseket vontuk le:

H1: Hipotézisünk igazolást nyert, a leghátrányosabb helyzetű, 8 általános iskolai vagy alacsonyabb végzettségű, illetve inaktív személyek kisebb eséllyel tanulnak a felnőttképzés keretei között.

Azt az eredményt kaptuk, hogy mind a szocio-demográfiai, mind a szocio-kulturális háttér meghatározó a felnőttképzésbe való bekapcsolódás tekintetében. A részvétellel szoros összefüggésben van az egyén neme, életkora, lakóhelye, a szülők iskolai végzettsége, továbbá hogy milyen típusú településen és milyen környéken élt a megkérdezett gyermekkorában. Ezekon túl befolyásolja a felnőttképzésben való részvételt a megkérdezettek saját iskolai végzettsége, kompetenciái, illetve az aktív életkoron belül a bejelentett munkával vagy inaktivitással telt idő aránya. Mindezen tényezők közül a részvételre legerősebben a nem, a tanulmányok, a lakóhely és az aktív életkoron belüli munkavégzés, illetve inaktivitás aránya gyakorol hatást.

Az alacsony iskolai végzettségű felnőttek körében elsősorban a férfiak tanulnak. Ezáltal az érettségivel nem rendelkező nők mind az iskolarendszerű, mind az iskolarendszeren kívüli oktatásban hátrányban

vannak, iskolai végzettségük alacsonyabb, jellemzően csak az általános iskolát fejezték be, és a felnőttképzésben is alulreprezentáltak.

A felnőttképzésben részt vevők „sikeresebbek” voltak az általános iskolában – nagyobb arányban szerették az iskolát, kevésbé érezték nehéznek a követelményeket, nagyobb arányban kaptak elismerést, és kisebb arányban fordultak elő nehézségek (bukás) –, mint a részt nem vevők, továbbá magasabb végzettséget szereztek és ezzel összefüggésben magasabb kompetenciával bírnak. Az iskolai végzettség emelkedésével ugyanis nő a felnőttképzésben részt vevők aránya és a megszerzett képzettségek száma. Legmagasabb arányban a szakiskolai vagy szakmunkás végzettségű férfiak tanulnak felnőttképzésben. Emellett egy magasabb szintű képzés elkezdése jelzi a tanulás iránti szándékot, mert bár nem tudták befejezni az adott iskolát, a lemorzsolódók továbbra is motiváltak maradtak egy új (magasabb szintű) végzettség megszerzésére, amit alátámaszt a magasabb felnőttképzésben való részvétel.

A felnőttképzésben részt vevők kisebb arányban szerepelnek azok körében, akik életük folyamán soha nem dolgoztak, és jóval magasabb arányban azok között, akik aktív koruk több mint 75%-ában dolgoztak. Ezzel összefüggésben szoros az inaktivitással töltött idő és a képzési részvétel közötti kapcsolat is. Az inaktivitás időarányának növekedésével csökken a felnőttképzésben részt vevők aránya, így például, aki az aktív korának több mint felében inaktív volt, ötödannyi valószínűséggel vesz részt képzésben, mint aki nem volt inaktív. Ugyanakkor akik soha nem voltak munkanélküliek, azokhoz képest háromszor nagyobb valószínűséggel kerülnek képzésbe azok, akik aktív koruk több mint felét munkanélküliként töltötték.

Mindezek alátámasztják felvetésünket, miszerint a vizsgált csoporton belül a jobb társadalmi és munkaerő-piaci státusszal rendelkezők vesznek részt felnőttképzésben, ezáltal a felnőttképzés a meglévő hátrányokat nem csökkenti, hanem növeli.

H2: Hipotézisünket elvetettük, mert a felnőttképzésben részt vevő alacsony iskolai végzettségű személyeket elsősorban a kedvezőbb munkaerő-piaci pozíciók elérése motiválja a tanulásra, és kevés azok aránya, akik jövedelemszerzés miatt kapcsolódtak be képzésbe. Ez összefügg azzal is, hogy viszonylag alacsony a jövedelmet biztosító munkaerő-piaci képzésekben való részvétel aránya.

A legtöbb felnőtt (a résztvevők közel fele) azért szerzett képzettséget, mert úgy vélte, hogy az az elhelyezkedése szempontjából előnyös vagy ahhoz szükséges. Mind az általános, mind a szakmai irányú képzések esetében a munkaerő-piaci motiváció dominált. Ez a szempont még erősebben jelenik meg azok esetében, akik nem egy, hanem több képzést is elvégeztek. A képzésben való részvétel okaként továbbá azt jelölték meg, hogy a munkaadó kötelezte őket a tanulásra, valamint az „élethez kellett”. Kevesebb az érdeklődésből, hobbiból tanulók aránya, de még alacsonyabb, a válaszadók kevesebb mint 6%-a az, akit elsősorban az motivált a tanulásra, hogy pénzt kapott érte.

Várakozásainkhoz képest összességében alacsonyabb arányt jelentenek a vizsgált csoport körében a munkaügyi kirendeltségek által szervezett képzések, ez a felnőttképzésben tanulóknak csak a 12%-át érintette, és körükben sem mindenkinek a jövedelemszerzés volt a fő motiváló erő. Az a felvetésünk sem igazolódott, miszerint a képzésbe a magasabb iskolai végzettségű, azaz könnyebben képezhető szemé-

lyeket vonják be elsősorban, mert a munkaügyi központ képzéseiben az általános iskolai végzettségűek a vártnál magasabb arányban vettek részt (egyötödük), a szakiskolai vagy szakmunkásképző végzettséggel rendelkezők pedig kisebb arányban (tizedük).

H3: Hipotézisünk nem igazolódott. A megkérdezettek visszajelzése alapján ugyanis a felnőttképzés fejleszti a szakmai kompetenciákat, a résztvevők többsége a megszerzett tudást, végzettséget használja a magánéletében vagy munkája, munkakeresése során, és nagy részük el tudott helyezkedni a végzettségnek köszönhetően.

A képzés következtében nőttek a résztvevők szakmai kompetenciái. Önmaguk megítélésük a szakmai kompetenciák sokkal magasabb átlagértéket kaptak a felnőttképzésben részt vevők esetében, illetve körükben kétszer akkora azoknak az aránya, akik a felsorolt kompetenciák mindegyikével bírnak, mint a részt nem vevők között.

A képzést elvégzőknek több mint fele nyilatkozta azt, hogy álláskeresése vagy a munkavégzése során hasznosította a tanfolyam során szerzett tudást, egynegyedük pedig úgy nyilatkozott, hogy a hétköznapi életben előnye származott a képzettségéből. Az általános képzések által elsajátított ismereteket, kompetenciákat inkább a magánéletben, a szakmai jellegű képzéseket pedig inkább a munka világában tudják kamatoztatni.

Lényeges előnyben vannak a felnőttképzésben részt vevők a munkaerő-piacon. Bebizonyosodott, hogy a felnőttképzésben részt vevők munkaerő-piaci pozícióikat tekintve jobb helyzetben vannak, mint akik nem tanultak felnőttképzésben. Összességében 69%-uk dolgozott a megszerzett a tanfolyami végzettségével, ebből 44,6% hosszabb távon. A több végzettséggel is rendelkezők között nagyobb arányban vannak azok, akik hosszabb távon is végeztek az adott képzettségnek megfelelő munkát.

Mind a megkérdezettek véleménye, mind az élethelyzetükben, státuszukban, munkaerő-piaci pozíciójukban bekövetkezett változás alapján igazolódott, hogy a felnőttképzés fejleszti a résztvevők kompetenciáit, és olyan tudást, végzettséget ad számukra, amelyet a hétköznapi élet vagy a munkavégzés, munkakeresés során hasznosítani tudnak.

H4: Hipotézisünk igazolódott, az Észak-alföldi régió érettségivel nem rendelkező lakosai közül a fejletlenebb, kisebb településeken élők alacsonyabb arányban kapcsolódnak be felnőttképzésbe.

A községben élők sokkal alacsonyabb arányban tanulnak felnőttképzésben, mint a megyeszékhelyeken vagy az egyéb városokban élők. A település lélekszáma emelkedésével nő a felnőttképzésben tanulók aránya, a 10.000 fő feletti lélekszámú településeken élők kapcsolódnak be elsősorban a képzésekbe. A kistérségek fejlettségi szintjét tekintve pedig a leghátrányosabb helyzetű kistérségeken élők esetében a legalacsonyabb a felnőttképzési arány. Mindezek alátámasztják eredeti felvetésünket, miszerint területileg nem oda koncentrálódnak a képzések, ahová a leginkább szükséges lenne. Megállapítottuk továbbá, hogy a településen belüli lakóhely is meghatározó tényező, a jó környéken élők több mint fele, míg a rossz környéken élőknek csak alig több mint harmada vett részt iskolarendszeren kívüli képzésben.

Nemcsak a jelenlegi, hanem az a lakóhely is meghatározza az életpályát, ahol gyermekkorában élt az

illető. Akik gyermekkorukban a fővárosban éltek, azok közt a legalacsonyabb a tanfolyami részvétel, ezt azok követik, akik községben éltek, majd akik megyeszékhelyen, megyei jogú városban éltek, és a legmagasabb azok körében, akik egyéb városban laktak. A gyerekkorukban egyéb városban élők körében a legjellemzőbb, hogy egynél több képzésben is részt vettek. A felnőttképzésben való részvétel szempontjából meghatározó az a szempont is, hogy a településen belül milyen környéken éltek. Főként azok tanultak felnőttképzésben, akik jómódú környéken laktak, hozzájuk képest a rosszabb helyzetűek által lakott környéken élőknek csak kevesebb mint harmadannyi esélye van a képzésbe kapcsolódásra.

A település a felnőttképzésbe való bekapcsolódás mellett az elhelyezkedésre is hatással van. A megyeszékhelyen élők között a legkisebb azok aránya, akik hosszabb távon is dolgoztak a végzettséggel, az egyéb városokban és községekben sokkal nagyobb ez az arány. Szintén a megyeszékhelyen élők közt vannak a legnagyobb arányban azok, akik soha nem dolgoztak a végzettségükkel. A kistérség fejlettségi szintje alapján elhelyezkedés szempontjából a fejlettebb településeken élők vannak a legrosszabb helyzetben. A fejletlen (4. fejlettségű) településeken a legalacsonyabb azok aránya, akik soha nem dolgoztak, és a legmagasabb azok aránya, akik – akár alkalmanként, akár hosszabb távon – dolgoztak a felnőttképzésben szerzett végzettségnek megfelelő szakterületen. A leghátrányosabb helyzetű kistérségeken élők tudtak hosszabb távon is dolgozni a tanfolyami végzettségükkel.

Többségében a megyeszékhelyeken élnek azok, akik soha nem dolgoztak a felnőttképzésben szerzett végzettséggel, ugyanakkor a képzésekben való részvétel itt sokkal magasabb, mint a községekben, ahol viszont többen hosszabb távon is tudtak munkát vállalni a képzettségnek köszönhetően. Ehhez hasonlóan, a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élők esetében a legalacsonyabb a felnőttképzési arány, de ők azok, akik hosszabb távon is dolgoztak a tanfolyami végzettségükkel. Több a képzési lehetőség a nagyobb, fejlettebb településeken, amellyel sokan élnek is, de elhelyezkedni már kevésbé tudnak.

Mindez azt támasztja alá, hogy kontraszelekció érvényesül, a programokban való részvétel aránya a nagy városokban a magasabb, ahol a képzés hasznosulása kisebb, és sokkal kisebb arányú a részvétel a kisebb, hátrányosabb helyzetű településeken, ahol viszont a hasznosulás nagyobb. A regionális hátrányok kiegyenlítésére irányuló eszközök a rendszer belső logikájából adódóan diszfunkcionálisak, és amíg ennek logikája nem változik, nem lesz a felzárkóztatás szempontjából hatékony a jelenlegi felnőttképzési rendszer.

Eredeti felvetésünk összességében helytálló, elemzéseink alapján megállapíthatjuk, hogy az alacsony végzettségűek körében a felnőttképzés csak részben tölti be integrációs szerepét.

6. A DISSZERTÁCIÓ ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

1. Elsőként készült átfogó empirikus vizsgálat az alacsony iskolai végzettséggel (érettségivel nem) rendelkezők körében a felnőttképzésben való részvételi aktivitásról az Észak-Alföld régióban.
2. A gazdasági, foglalkoztatási és oktatáspolitikai szempontok komplex, regionális kontextusba helyezésével olyan új módszertani megközelítést alkalmaz, amellyel a felnőttképzés munkaerő-piaci és társadalmi integrációban betöltött szerepének, valamint a regionális gazdasági fejlődéshez való hozzájárulás lehetőségeinek elemzését teszi lehetővé.

3. Új módszertani eleme a kutatásnak, hogy minden elkezdett általános és speciális képzés, tanfolyam bekerült az empirikus (kérdőíves) vizsgálatba, nem csak egyes felnőttképzési formák (mint például a munkaerő-piaci képzések) kaptak benne helyet. Ezzel sikerült ellensúlyozni az elméleti és az alkalmazott kutatásokban meglehetősen elterjedt gyakorlatot, amely elsősorban a képzésre és nem a képzésben részt vevőre koncentrált, lehetőséget biztosítva ezáltal a különböző képzési formák kumulatív módon történő elemzésére.
4. Az értekezéssel ellentétben az eddigi témaspecifikus vizsgálatok többnyire csak a felnőttképzésben végzettséget szerzők számát és elhelyezkedési arányát vizsgálták, és kevésbé került elemzésre, hogy a végzettek milyen előnyeit tapasztalták a képzésnek, illetve elhelyezkedésük az új képzettség megszerzésének köszönhető-e.
5. Bebizonyosodott, hogy a felnőttképzés esetében kontraszelekció érvényesül, nem azok vesznek részt benne, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá: nem a leghátrányosabb helyzetűeket, a legalacsonyabb végzettségűeket célozzák a képzések, hanem azokat, akik egyébként is kedvezőbb helyzetben vannak, magasabb végzettségűek. A régióban működő felnőttképzési lehetőségek ilyen tekintetben nem töltik be esélyteremtő funkciójukat, nem csökkentik a távolságokat, hanem tovább erősítik az iskolarendszerben kialakult képzettségi egyenlőtlenségeket.
6. Megállapítást nyert, hogy a kisebb településeken jobban hasznosul a felnőttképzésben szerzett végzettség az elhelyezkedés szempontjából. A megyeszékhelyeken élőkhez képest a városokban és községekben élő személyek alacsonyabb arányban tudnak bekapcsolódni a felnőttképzésbe, azonban ők azok, akik rövidebb vagy akár hosszabb távon is tudnak munkát vállalni a tanfolyami végzettségükkel.
7. Az elemzések egyértelműen bizonyították, hogy a sikeresen belépők esetében a felnőttképzés hátránycsökkentő hatása szignifikánsan érvényesül. Az Észak-Alföld régióban folytatott vizsgálat igazolta, hogy a felnőttképzésben való fokozott részvétel egy hátrányos helyzetű régióban is megtérülő befektetésnek minősül, és hozzájárul a munkaerő-piaci integrációhoz. A kutatási célterület példája alapján igazoltuk, hogy minél hátrányosabb területen jelenik meg és ér el eredményeket a felnőttképzés, annál erősebb az integráló hatása.

Gyakorlatban hasznosítható eredmények:

1. Nem helytálló az a nézet, miszerint a hátrányos helyzetű területeken csak a komplex, nagy forrásbevonást igénylő fejlesztésekkel lehet jobb esélyeket biztosítani, a felzárkóztatást elérni, hanem már egyes felnőttképzési programok is nagyobb hatáskokkal integrálhatják a leszakadó társadalmi csoportokat a jobb helyzetben lévőkhez, növelhetik az esélyegyenlőséget, főként pedig javíthatják a munkaerő-piaci elhelyezkedés esélyeit.
2. A kutatás során megállapítást nyert, hogy a régió versenyképes fejlődésének egyik feltétele a munkavállalási potenciál növelése, melynek érdekében tovább kell szélesíteni a felnőttképzésbe bevontak körét, és alacsonyabbra kell pozicionálni a belépési szinteket. Ennek eszköze lehet, ha nagyobb arányt képviselnek a képzési programok a munkaerő-piaci eszközökön belül, valamint a munkavállalók képzésben való részvételének szélesebb körű támogatása (például képzési szabadság bevezetése, hogy megfelelő időkeret álljon rendelkezésre). Az alacsony végzettségűek számára kidolgozott tananyag, módszertan és képzési program a tanulási nehézségek, akadályok sikeres legyőzését segítheti.

7. FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- A projektről röviden. <http://szocantszek.unideb.hu/tart/palyazat/Innotars/Projekt.html> (utolsó letöltés: 2013. 06. 05.).
- Ábrahám Á. – Kertesi G. (1996) A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke változó szerepe. *Közgazdasági Szemle*, 43. évf. 7-8, 653–681.
- Állami Számvevőszék: 2010. *Jelentés a felnőttképzés feltételrendszerének, eredményességének, a gazdaság munkaerőigénye kielégítésében betöltött szerepének ellenőrzéséről*. <http://www.fvsz.hu/files/tartalom/sz-jelentes-a-felnottkepzesrol-2010.pdf> (utolsó letöltés: 2013. 10. 07).
- Baranyi B. (2009a) A regionális identitás új kihívásai az Alföldön. In Belanka Cs. – Duray B. (szerk.) (2009) *Helyünk a világban – alföldi válaszok a globalizáció folyamataira*: IV. Alföld Kongresszus, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Békéscsaba, 131–135.
- Baranyi B. (2009b) *Az Észak-alföldi régió felnőttképző intézményeinek szerepe a szakképzésben. Prognózis-fejlesztési elképzelések a felnőttképzés területén (2009–2013)*. Kézirat, Debrecen, 2009.
- Baranyi B. (szerk.) (2008) *Észak-Alföld*. MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest.
- Baranyi B. (2013) *Integrált területfejlesztés*. Debreceni Egyetem, AGTC, Debrecen.
- Baranyi B. (2002) Új folyamatok az Alföld társadalmában, In Csatári B. – Timár J. (szerk.) *Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld*. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. IV. A területfejlesztési program tudományos megalapozása), MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 29–58.
- Becker, G. S. (1964) *Human Capital*. National Bureau of Economic Research, New York.
- Benő K. (1996) A felnőttoktatás változó funkciói. Értelmezési keretek és problémák. In Koltai D. (szerk.) *Andragógiai olvasókönyv I*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 78–95.
- Commission of the European Communities: 2008. Communication from the commission to the european Parliament, the council, the european economic and social Committee and the committee of the regions, *New Skills for New Jobs, Anticipating and matching labour market and skills needs*. Brussels, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0868:FIN:EN:PDF> (utolsó letöltés: 2013. 10. 10.).
- Csákó M. – Liskó I. (1978) Szakmunkásképzés és társadalmi mobilitás. *Valóság*, 3, 80–88.
- Csoba J. (2008) *A társadalmi-, gazdasági feltételek és az oktatás szerepe a peremhelyzetű társadalmi csoportok munkaerő-piaci jelenlétének alakításában*. Debrecen, kézirat.
- Csoba J. (2010) *A tisztességes munka. A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája?* Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Csoba J. – Jász K. (2011) A területi egyenlőtlenségek hatása. In Csoba J. (szerk.) *Munkaerő-piaci változások, leszakadó társadalmi csoportok*. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke, Debrecen.
- Csoba J. – Nagy Z. É. (2011) A magyarországi képzési, bértámogatási és közfoglalkoztatási programok hatásvizsgálata. In Fazekas K. – Kézdi G. (szerk.) *Munkaerő-piaci tükrök*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet- Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 113–145.
- Csoba J. – Nagy Z. É. – Szabó F. (2010) „Aktív eszközök, munkaerő-piaci programok kontrollcsoportos, többváltozós értékelése” című projekt Kutatási zárótanulmány, Debrecen.
- Csoma Gy. (2005) A magyar felnőttképzés új korszakváltásának értelmezéséhez. Gondolatok tizenegy témában kommentátorokkal. In Csoma Gy. *Andragógiai szemelvények*. Nyitott könyv, Budapest, 264–282.
- Enyedi Gy. (1996) *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Eurostat 2012. *Foglalkoztatási statisztika*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Employment_statistics/hu (utolsó letöltés: 2013. 11. 10.)
- Faluvégi A. – Fazekas K. – Nemes-Nagy J. – Németh N. (szerk.) (2005) *A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon*. KTI Könyvek, 6. sz. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
- Fazekas K. – Scharle Á. (2012) Munkaerő-piaci láttelet. In Fazekas K. – Scharle Á. (szerk.) *Nyugdíj, segély, közmunka, A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*. Budapest, <http://econ.core.hu/file/download/20evfoglpol/kotet.pdf>, 2-7. (utolsó letöltés: 2013. 11. 10.)
- Ferge Zs. (1976) A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In Heleszta S. (szerk.) *Művelődésszociológiai szöveggyűjtemény*. 1. köt. Dabasi Ny. Budapest, 71–81.
- Galasi P. – Hudomiet P. – Kézdi G. – Nagy Gy. (2007) *A munkaerő-piaci programok hatásvizsgálata*. Kézirat, Budapest.
- Galasi P. – Nagy Gy. (2012) Aktív munkaerő-piaci eszközök. In Fazekas K. – Scharle Á. (szerk.) *Nyugdíj, segély, közmunka, A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*. Budapest, <http://econ.core.hu/file/download/20evfoglpol/kotet.pdf> (utolsó letöltés: 2013. 11. 10.), 182–193.

- Galasi P. – Tímár J. – Varga J. (2001) Pályakezdő diplomások a munkaerő-piacon I. *Magyar Felsőoktatás*, 2001/1–2, 46–48.
- Gazsó F. (1999) A társadalmi folyamatok és az oktatási rendszer. In Meleg Cs. (szerk.) *Iskola és társadalom II.* JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke, Pécs, 192–218.
- Gazsó F. (1971) *Mobilitás és iskola.* Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration.* Polity Press, Cambridge.
- Halmos Cs. (2005) *A felnőttképzésben részt vevők elhelyezkedése, különös tekintettel a hátrányos helyzetű rétegekre, régiókra.* Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, <http://mek.niif.hu/06400/06455/06455.pdf> (utolsó letöltés: 2013. 10. 07.)
- Havas G. (2008) Esélyegyenlőség, deszegregáció. In Fazekas K. – Köllő J. – Varga J. (szerk.) *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért.* Ecostat, Budapest, 121–138.
- Horváth Gy. – Szaló P. (2003) *Területfejlesztés és régiók.* Európa Füzetek, 11 Miniszterelnöki Hivatal STRATEK – Külügyminisztérium, Budapest.
- Kálmán A. (2012) *A lifelong learning aktualitásai. Lifelong learning az Európai Unió oktatáspolitikájában.* <http://gallery.site.hu/d/1334765-1/Fokusz10Kalman.doc> (utolsó letöltés: 2012. 12. 05.).
- Kertesi G. – Köllő J. (1998) Regionális munkanélküliség és bérek az átmenet éveiben: a bérszerkezet átalakulása Magyarországon, II. rész. *Közgazdasági Szemle*, 45. évf. 7–8, 621–652.
- Kovács I. (2012) *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai.* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet) – Argumentum, Budapest.
- Kozma T. (2006) *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai.* Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Köllő J. (2009) *A pálya szélén – Iskolázatlan munkanélküliek a poszt-szocialista gazdaságban.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2013a) *2011. évi népszámlálás 3. Országos adatok.* Budapest, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_00_2011.pdf (utolsó letöltés: 2013. 06. 01.).
- Központi Statisztikai Hivatal (2013b) *2011. évi népszámlálás, 3. Területi adatok.* http://www.ksh.hu/nepszamlalas/teruleti_adatok (utolsó letöltés: 2013. 12. 20.).
- Központi Statisztikai Hivatal (2012a) *Táblák (STADAT) - Idősoros éves, területi adatok - Általános gazdasági mutatók.* http://www.ksh.hu/stadat_eves_6_3 (utolsó letöltés: 2013. 11. 22.).
- Központi Statisztikai Hivatal (2012b) *Táblák (STADAT) – Társadalom.* http://www.ksh.hu/stadat_eves_6_2 (utolsó letöltés: 2013. 11. 22.).
- Lengyel I. (2012) Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málovics Gy. (szerk.) *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság.* JATEPress, Szeged, 151–174.
- Lőcsei H. (2010) A gazdasági világválság hatása a hazai munkanélküliség területi egyenlőtlenségeire. In Fazekas K. – Molnár Gy. (szerk.) *Munkaerő-piaci tükrök 2010, Közelkép.* MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont–Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 126–141.
- Mayer J. (2000) Az iskolarendszerű felnőttoktatásról 2000-ben. *Új Pedagógiai Szemle*, 2000/11, 13–23.
- Óry M. (2005) *Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerő-piacon.* Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest.
- Polonkai M. (szerk.) (2004) *Észak-alföldi Regionális Fejlesztési és Képzési bizottság Szakképzés-fejlesztési koncepció.* Nemzeti Szakképzési Intézet, Debrecen.
- Pulay Gy. (szerk.) (2009) *A felnőttképzési rendszerek hatékonysága nemzetközi összehasonlításban.* Állami Számvevőszék Kutató Intézete, Budapest, http://www.econ.core.hu/file/download/pulay/felnottkepzes_2.pdf (utolsó letöltés: 2013. 05. 02.)
- Rechnitzer J. (2008) A regionális fejlődés új erőforrása: a tudás. In Baranyi B. – Nagy J. *Regionalitás, területfejlesztés és modernizáció az Észak-alföldi régióban.* Debreceni egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Debrecen, 31–44.
- Romer, P. M. (1990) Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, Vol. 98, Issue 5, 71–102.
- Schultz, T. W. (1961) Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, Vol. 51, No 1, 1–17.
- Smahó M. (2006) A humán fejlettség regionális dimenziói. In Bakonyi I. – Rechnitzer J. – Solt K. (szerk.) *Évkönyv 2005. Átalakulási folyamatok Közép-Európában.* Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Kar Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola, Győr, 311–320.
- Szöllősi Zs. (1997) A képzési piac. *Educatio*, 1997/2, 260–273.
- Tót É. (1997) Trendek az iskolán kívül képzésben. *Educatio*, 1997/2, 314–326.
- Varga J. (2006) Humántőke-fejlesztés, továbbtanulás felnőttkorban, „skill”-ek és kompetenciák. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riórt.* Társ. Budapest, 287–300.